

VOTIVNI DAROVI ZA ZDRAVLJE U ISTRI

Željko DUGAC

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijest i filozofiju znanosti,

Odsjek za povijest medicinskih znanosti, HR-1000 Zagreb, Demetrova 18

e-mail: dugac@hazu.hr

IZVLEČEK

Članek obravnava predmete, darovane v istrskih svetiščih kot izraz prošnje in/ali zahvale, povezane z različnimi zdravstvenimi težavami ljudi med 17. in 20. stoletjem. Preučevani so darovi zaobljube, ki so bili izdelani iz srebra in ponazarjajo dele človeškega telesa, in darovi, ki so na simbolične in asociativen način povezani z določenim delom človeškega telesa in njegovo bolečino ali poškodbo, kot na primer bolnikova oblačila, nakit in ortopedski pripomočki. Na osnovi terenskega raziskovanja so ugotovljene lokalitete, na katerih so se ohranili votivni predmeti, medtem ko so na osnovi podatkov iz ustnega izročila zabeležene danes že izumrle oblike votivnih darov in običaji takšnega darovanja.

Ključne besede: darovi zaobljube, votiv, narodna medicina, Istra, 17. stoletje, 20. stoletje

EX VOTO IN ISTRIA

SINTESI

L'articolo tratta gli ex voto riguardanti problemi di salute, offerti nei santuari dell'Istria tra il XVII ed il XX secolo in segno di preghiera e/o ringraziamento per grazia ricevuta. Sono prese in esame offerte votive confezionate in argento e rappresentanti arti del corpo umano, ed ex voto che, in maniera simbolica o per associazione, ricordano determinate parti del corpo umano, il dolore o le lesioni sofferte; ad esempio indumenti, gioielli e apparecchi ortopedici del malato. Mediante indagine sul campo sono stati individuati i luoghi in cui sono conservati i doni votivi, mentre sulla base di tradizioni orali sono descritte forme di ex voto ormai scomparse e usanze che accompagnavano tali offerte.

Parole chiave: offerte votive, ex voto, medicina popolare, Istria, XVII secolo, XX secolo

Uvod

U prilogu obrađujem zavjetne darove koji su se poklanjali vezano uz različite tjelesne bolesti u pojedinim svetištima u Istri od 17. do 20. stoljeća. Zavjetni darovi ili votivi o kojima će biti riječi, svojim plastičnim oblikom oponašaju dijelove ljudskog tijela ili su s bolestima i ozljedama u simboličko-asocijativnoj vezi.

Budući da se za sada nisu pronašli obimniji arhivski podaci o votivim predmetima na području Istre, o majstorima i radionicama koje su ih izrađivale, te običajima vezanim uz njihovu uporabu, za izradu ovog rada prije svega koristim podatke iz usmene povijesti sakupljene prilikom terenskog istraživanja u hodočasničkim svetištima smještenim na području devet dekanata Porečko-pulske biskupije i u svetištu u Strunjanu. Prilikom terenskog istraživanja na navedenom području utvrđeni su i lokaliteti na kojima su do danas sačuvani zavjetni predmeti. Na jednom lokalitetu zabilježena su kazivanja o postojanju votivnih darova koji su naknadno uništeni.

Raščlambom samih predmeta utvrdio sam njihov oblik, količinu, stilske karakteristike, starost, simboličko-asocijativno značenje i vezu s pučkim predodžbama o nastanku i liječenju bolesti.

Iznosim rezultate nastale tijekom terenskih proučavanja hodočasničkih svetišta u Bujama, Batvačima kod Peroja, i Šijani kod Pule.

Votiv ili zavjetni dar

Pod pojmom votiv ili zavjetni dar u ovom prilogu podrazumijeva se predmet koji je trodimenzionalnog oblika i koji prikazuje različite dijelove ljudskog tijela. Zbog svoga izgleda on se naziva identifikacijski ili anatomske votiv. Obrađuju se i votivi u obliku različitih predmeta koji se simbolično i asocijativno vežu uz određeni dio ljudskog tijela i njegovu bolest ili ozljedu. Takvi su predmeti obično odjeća, nakit, različita ortopedska pomagala i oruđa iz svakodnevne uporabe koja su izazvala ozljedu.

Votivi kao predmeti koji se svojim simboličnim, asocijativnim ili konvencionalnim oblikom vežu uz prošnju i/ili zahvalu molitelja (Makarović, 1991, 8) nalaze se na području susreta pučkog i službenog, etnološkog i teološkog, medicinskog i antropološkog. U sebi objedinjuju pretkršćansko naslijeđe, magično-mistične elemente, folklor, ali i zahtjeve svoga vremena.

Unatoč tomu što se već 1896. u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* javljaju zapisi koji govore o darivanju votiva,¹ hrvatska i slovenska znanstvena javnost opsežnije se izvješćuje o votivima od tridesetih godina 20. stoljeća kada su objavljeni radovi N. Kus Nikolajeva (Kus Nikolajev, 1928, 37-45), i M. S. Filipovića

1 "Sveti je Rok zagovornik onih, koji boluju na nogama ili rukama. Taj dan drži narod za svetak i poziva na proštenje. Kod mise daruje na oltar novce, vlakno, svijeće, ruke i noge, što su ih licitari napravili od voska" (Horvat, 1896, 244).

(Filipović, 1933, 6-7). U to doba votive na području Slovenije i Hrvatske izučava i slavni njemački istraživač pučkih običaja zavjetnog darivanja R. Kriss (Kriss, 1930, 87-112). Od tada je objavljeno više studija koje obrađuju zavjetne darove pojedinih svetišta ili povijesno-medicinske i povijesno-umjetničke karakteristike određenih votiva.

Suvremeni istraživači na području Slovenije, npr. G. Makarović i D. Žitko, daju opsežne studije votiva Etnografskog muzeja u Ljubljani (Makarović, 1991) te votiva pomoraca (Žitko, 1992). U Hrvatskoj je u posljednje vrijeme također objavljeno nekoliko suvremenih studija o votivima. Tako D. Alaupović-Gieldum objavljuje rad o votivima Svetog Klementa u Poljicama (Alaupović-Gieldum, 1997, 147-164). Teološkim značajkama zavjetnih darova bavi se M. Biškup (Biškup, 1993, 26-36), a votivima u sklopu medičarskih i voštarskih obrta L. Kašpar (Kašpar, 1981, 109-112). I. Lentić u svojim istraživanjima zlatarskih obrta u Dubrovniku (Lentić, 1984) i sjevernoj Hrvatskoj – Varaždinu (Lentić, 1981) daje osnove za utvrđivanje majstora i radionica koje su se bavile izradom votiva od plemenitih metala.

Važno je napomenuti da još uvijek nedostaju analize zlatarskih radionica na području Istre koje bi mogle utvrditi podrijetlo pronađenih srebrnih zavjetnih darova.

Votiv – svetac zaštitnik – hodočašće

Darivanje votivnih darova prilikom zdravstvenih tegoba ili kao zahvala na primljenome zdravlju pojava je koja prati ljudsko društvo od pradavnih vremena do danas. Votiv se daruje na svetomu mjestu, pojedinom božanstvu za koje se smatra da može izliječiti bolest ili osigurati ispunjenje moliteljeve prošnje.

Već drevna mezopotamska i egipatska kultura rabe prinošenje votivnih darova (Schauerte, 1965, 897), a u antici nailazimo na darove za koje možemo sa sigurnošću reći da su prineseni zbog zdravstvenih tegoba (usp. Margotta, 1967, 54; Jeager, 1988, 9-17). Ti su se votivi prinosili u Eskulapovim i Higijinim hramovima, obično kao izraz zahvale na primljenomu zdravlju, nakon tretmana kojima su bolesnici u tim svetištima bili podvrgavani (Grmek, 1963, 212; Schalke, 1995, 17-19).

Antički votivi često prikazuju dijelove ljudskog tijela s vidljivim patološkim promjenama. (usp. Grmek, Gourevitch, 1998) To ih i razlikuje od votiva koji se javljaju u kasnijim vremenima i koji obično prikazuju zdrav organ. U arheološkom muzeju u Pulji postoje predmeti za koje se smatra da su votivnog karaktera, no niti jedan ne prikazuje nikakve patološke karakteristike već normalno građene organe ljudskog tijela.

Uz votive koji prikazuju dijelove ljudskog tijela te pojedine patološke promjene na njima u antičko se doba koriste i tekstualni votivi isklesani u kamenu, te odjeća kao zavjetni dar. Tako u *Vodiću kroz Heladu*, Pauzanija opisuje Eskulapov i Higijin hram u Sikionu pa kaže da se skulpture božanstava zbog odjeće koja je na njih obješena i pričvršćena pojasevima ne mogu lako vidjeti (Pauzanija, 1989, 105).

Darivanje zavjetnih darova očito je bilo duboko ukorijenjeno u svijesti puka, pa ga i crkva prihvaća, bez obzira na početne rasprave i negodovanja kao o poganskom naslijeđu (Freedberg, 1989, 136-137).

U zapisima Gregorija iz Tura zapažamo da se vjernici na grobu svetog Martina mole kod tjelesnih bolesti (Georgi Florentini Gregorii Santus, 1980, col. 924), a već od 9. stoljeća počinje se oblikovati skupina svetaca kojoj se ljudi obraćaju za pomoć pri različitim tjelesnim bolestima. Tijekom slijedećih stoljeća katalog i broj tih svetaca različit je u odnosu na pokrajine i razdoblja (Badurina, 1990, 189).

Na području Istre štovali su se sveci koji su bili opće poznati u cijeloj kršćanskoj Europi ali i neki čiji je kult bio lokalni i koji su bili manje poznati ili potpuno nepoznati u ostalim europskim zemljama. Posebno valja istaknuti kultove istarskih svetaca Maura, Eufemije i dr., te kult svete Foške, koja doduše nije izvorno istarska svetica, ali je štovanje u Istri bilo osobito jako za razliku od ostalog dijela Hrvatske i Slovenije gdje je kult bio posve nepoznat. Najomiljenije svetačko lice u Istri, kao i u cijeloj Hrvatskoj, bila je Blažena Djeвица Marija. Njoj je posvećen najveći broj hodočasničkih svetišta, a na ispitanom području samo su u njezinim svetištima pronađeni srebrni identifikacijski votivi.

Štovanje svetaca zaštitnika i njihovo darivanje u uskoj je vezi s hodočašćem kao oblikom odlaska na neko sveto mjesto gdje čovjek može ostvariti posebno prisan odnos s Bogom i od njega izmoliti zdravlje. Hodočašća se u kršćanstvu javljaju od 2. stoljeća, isprva kao znatizeljan posjet Svetoj zemlji i grobovima pojedinih svetaca na kojima su se događala čudotvorna ozdravljenja. Nakon što su muslimani u 12. stoljeću zauzeli Svetu zemlju, rijeka hodočasnika upućuje se k europskim svetištima (Belaj, 1995, 7). Tako se kao najpoznatija europska hodočasnička središta izdvajaju Santiago de Compostela, Rim, Loretto a kasnije Lurd i Fatima. Za Istrane je najbliže veliko hodočasničko odredište bio Trsat kao najstarije hrvatsko marijansko svetište koje se vezuje uz dolazak Nazaretske kućice daleke 1291. godine (usp. Cvekan, 1985; Radauš-Ribarić, 1993, 115-125).

Osim tih velikih hodočasničkih odrednica, kuda se išlo jedan put na godinu ili jedan put u životu, svaki je kraj imao svoja lokalna hodočasnička svetišta do kojih se hodalo na određene blagdane, a nerijetko i s točno određenom svrhom. Ako je bila riječ o svetištu čiji je patron pojedini svetac, hodočastilo se na dan toga svetca i to s prošnjom koja je u djelokrugu moći toga sveca. Jedna od najpoznatijih svetica kojoj su se ljudi zagovarali za zdravlje je svakako sveta Foška čije je svetište kraj sela Batvači kod Peroja bilo omiljeno hodočasničko mjesto. Za razliku od svete Foške koja je za Istrane imala patronat vezan isključivo uz određene tjelesne bolesti, sveta se Fuma (Eufemija) štovala u različitim životnim potrebama i nisam mogao zabilježiti izravan i isključiv protektorat nad određenim zdravstvenim problemom ili bolešću.

Srebrne zavjetne pločice. Nepoznati autor, druga polovica 17. stoljeća.

Crkva Majke Milosrđa, Buje.

*Silver offering plates. Unknown author, second half of the 17th century,
Church of the Mother of Grace, Buje.*

U svetišta Blažene Djevice Marije hodočastilo se kod svih vrsta tjelesnih bolesti. Hodočašća su se obično odvijala na Gospine blagdane od kojih su najznačajnij Marijino Uzašašće (15. 8.) i Rođenje (10. 9). U Istri su posebno štovana slijedeća marijanska svetišta:

- Za ljude iz Vižinade i okolice to je svetište Majke Božje u Božjem Polju, te svetište Majke Božje od Prikazanja u Strunjanu i Majke Božje od Milosti u Bujama (Baf, 1998).
- Okolica Novigrada hodočastila je do Majke Božje Ilirske u Novigrad.
- Umažani do Gospe Žalosne (Jelovac, 1998).
- Poreč i okolica do Majke Božje od Zdravlja u Poreču (Bartolić, 1998a).
- Pazinština je hodočastila do Majke Božje na Škrilinah u Bermu (Masinić, 1998).
- Žminjani i okolica hodočastili su do svetišta koje se nalazi između Žminja i Svetvinčenta koje su nazivali Majka Božja Svetomore (Rupnik, 1997).
- Motovunci do Majke Božje na Šubjentu kod sela Meluni.
- Okolica Buzeta i mjesta pod zapadnim obroncima Učke hodočastila su do Blažene Djevice Marije od Karmela na Boljunskom Polju (Katun) (Udovičić, 1998).
- Labinština je hodočastila do Majke Božje na Drenu u Šumber (Bartolić, 1998b).
- Istočna istarska obala je hodočastila u Hreljiće (Princ, 1998).
- Stanovnici podno istočnih obronaka Učke išli su do Majke Božje u Kraj.
- Vodnjan i okolica do Majke Božje Traverse, a Puljani do Šijane (Jelenić, 1998).

Istarski votivi

Anatomske votive pripadaju tipu votiva izravno vezanih uz čovjeka-pojedinca i predstavljaju osobne zdravstvene probleme. To ih izdvaja od kolektivnih zavjeta koji su se tijekom povijesti darivali najčešće vezano uz prijeteće pošasti kuge i kolere. Na području Porečko-pulske biskupije pronađeni su očuvani primjerci u dvama svetištima. Jedno je svetište Gospe od Milosti u Šijani kod Pule, a drugo svetište Majke Božje od Milosti u Bujama. Votivi iz Buja potječu iz 17. stoljeća. U arhivu svetišta postoji bilješka novigradskog biskupa i povjesničara Jakova Filipa Tomasina koji je zapazio nemar u održavanju srebrnine i zavjetnih darova, te je 1644. sastavio zapis kojim naređuje upravitelju da čuva zavjetne darove. U tu je svrhu Giov. Matteo Madrucci godine 1651. brižljivo prikupio sve srebrne i metalne zavjetne predmete na drvenoj ploči oko reljefnog lika Gospe (Milohanić, 1997, 15-16). Ta ploča je u cijelosti sačuvana do danas i nalazi se u sakristiji crkve. Zapažamo da se u njezinu središnjem dijelu nalazi reljefni prikaz Majke Božje s Djetetom koje leži umotano u pavoje. Na svakoj strani je po jedan reljef anđela, a ostali prostor ispunjava 27 srebrnih reljefnih pločica koje prikazuju različite dijelove ljudskog tijela te osobe u položaju prošnje. Od pojedinih dijelova tijela zapažamo: oči, uho, grudi, ruke u cijeloj dužini, odvojeni prikaz šake, noga u cijeloj dužini, te odvojeni prikaz stopala.

Nailazimo i na deset pločica koje prikazuju muškarce i žene u klečećem položaju sa sklopljenim rukama za koje ne možemo definirati kojom su nakanom bile poklonjene. Na jednoj je pločici prikazan profil čovjeka koji ne mora predstavljati neki zdravstveni problem vezan uz glavu već možda prikazuje određenu osobu. Niti na jednom prikazu nije vidljiva nikakva patološka promjena, već isključivo normalno građeni ljudski organi. Po međusobnoj sličnosti zavjetne pločice upućuju na jednog majstora koji ih je izrađivao i na iste kalupe po kojima su bile izrađene. Po stilizaciji, nisu starije od 17. stoljeća. Budući da su se u ovoj crkvi našle u tolikom broju, a da na ostalim lokalitetima u Istri i susjednim dijelovima Slovenije nisu pronađeni slični darovi, može se pretpostaviti da ih je izradio lokalni majstor koji je svoje proizvode prodavao u Bujama. Sve su to lijepo izrađene pločice koje ukazuju na majstorovu vještinu ali i blagu pučku naivnost u stilizaciji. Na žalost zbog nedostatka detaljnijih povijesno-umjetničkih studija o zlatarskim obrtima ne postoje nikakvi podaci koji bi detaljnije precizirali njihovo podrijetlo.

U svetištu u Šijani pronađena su dva votivna predmeta od srebra koja prikazuju ljudsku nogu i dijete umotano u povoje; po stilskim karakteristikama potječu iz 19. stoljeća. Uz njih nalazimo i veći broj votivnih srdaca koja se obično ne poklanjaju vezano uz tjelesne bolesti nego kao izraz duhovnog predanja i zahvalnosti.

Za razliku o anatomski figuriranih votiva kakvi se susreću u crkvama u Bujama i Šijani, u Crkvi Svete Foške kod sela Batvača, oko šest km zapadno od Vodnjana postojali su zavjetni darovi koji su bili sasvim drugačijeg oblika. Podaci o njima dobiveni su iz usmenih kazivanja lokalnog stanovništva (Kancijanić, 1998a; Kancijanić, 1998b; Kutić, 1998; Vitasović, 1998). U toj je crkvi sve do drugog svjetskog rata postojao živi običaj darivanja odjeće, oruđa, ortopedskih pomagala i nakita kao zavjetnog dara (Jelenić, 1991, 41). Kako je crkva tijekom rata oskvrnuta, a 1955-56. tadašnji župnik I. Pereša daje spaliti veliki dio tekstilnih i drvenih darova, danas se u crkvi ne nalazi niti jedan votivni dar iz toga doba. Zabilježena su usmena priopćenja stoga posljednji dokazi nekadašnjih navika zavjetnog darivanja svetici. Kazivači navode da su se u crkvi prinostili dijelovi odjeće koji su predstavljali dijelove tijela koje je zahvatila bolest. Najčešći razlog zagovora bili su bolovi u leđima i ekstremitetima, glavobolja i neplodnost.

Leđa su predstavljali muški prsluci (*krožati*, *krožeti*, *kružeti*) i poklanjali su se najčešće kod reumatičnih bolova u leđima. Čarape su darivane kod bolesti nogu, a kod uslišanih prošnji vezanih uz funkciju hoda, darivale su se različite štake i štapovi. Bolesti gornjih ekstremiteta dijelile su se tako da su bolovi koji su zahvaćali rame i gornji dio ruke bili predstavljeni prslukom ili košuljom, a za bolesti donjeg dijela ruke i šake darivao se prsten.

Osim bolova u tijelu, svetica je bila zaštitnica i kod bolova u glavi pa su se i te tegobe na odgovarajući način prikazivale kroz zavjetne darove. Tako je darovani rubac (*facol*, *faculet*) značio glavobolju. Svetici su se zagovarali i kod neplodnosti i

tada je kao zavjetni dar prinošen moliteljičin donji platneni dio odjeće zvankamižot.

Povrede ekstremiteta i drugih dijelova tijela vrlo su često iskazivane i zavjetnim darovima u obliku različitog oruđa koje je služilo u svakodnevne svrhe i koje je prilikom rada izazvalo ozljedu (Dugac, 1999, 71-76).

Darivanje odjeće kao zavjetnog dara zabilježeno je prema navodima anonimnog kazivača i u Strunjanu. Tamo je šezdesetih godina 20. stoljeća jedna žena darovala svoju vjenčanu haljinu kao zavjetni dar za ozdravljenje svoga supruga oboljelog, navodno, od tumora na mozgu. Taj je dar kasnije upotrijebljen za izradu albe i pokrivala za misni stol.

Zaključak

Anatomske votive, tj. votivi koji plastično prikazuju pojedine tjelesne organe ili cijelo tijelo te votivi simboličko-asocijativnog karaktera kao što je odjeća, oruđe, nakit itd., pradávní su posrednici u komunikaciji između ljudskog i božanskog, prilikom različitih životnih tegoba, osobito kod pojave bolesti.

Zavjetnim se darovima izražava pučki analogijski način razmišljanja prema kojem stanoviti predmet može predstavljati cjelinu kao što je tjelesni organ ili cijelo tijelo. Votiv u svijesti molitelja predstavlja produžetak njegova tijela, produžetak koji je u mogućnosti predstavljati tijelo i izmoliti učinkovit, ozdravljajući utjecaj na pravo fizičko tijelo. Prineseni je predmet trebao osigurati nazočnost molitelja i onda kada on tjelesno ode iz svetišta, a time i neprestanu molitvu i podsjećanje sveca na određenu potrebu ili neprestanu zahvalu na primljenu daru. Kroz to se jasno izražavaju poznati imitativni i prijenosni magijski obrasci (Frazer, 1977, 20-21) koji su se spretno upleli u pučke oblike pobožnosti.

O sličnim običajima uporabe votiva izvještava nas i L. Kriss-Rettenbeck u svojim opsežnim istraživanjima zavjetnih darova u srednjoj Europi (usp. Kriss Rettenbeck, 1971). Različiti ikonografski prikazi također uprizoruju izgled starih prošteništa i votiva u njima.² Sve su to svjedočanstva koja govore da načini zavjetnog darivanja u Istri nisu usamljeni, nego su dijelom ustaljene pojave proširene diljem Europe.

Doba nakon drugoga svjetskog rata, a napose pokoncilsko doba s promjenama u služenju obreda i modernizacija crkava, uvelike je smanjilo i reguliralo te stare običaje te je zavjetno darivanje, pritisnuto suvremenim potrebama i ukusom, poprimilo nova obilježja. Zub vremena, česte preinake ali i ignorancija i vandalizam, uništio je tekstilne votive i različite oblike oruđa i ortopedskih pomagala, pa je njihova primjena postupno padala u zaborav.

2 Drvorez Lijepe Marije iz Regensburga kojeg je dvadesetih godina 16. stoljeća načinio Michael Ostendorfer prikazuje trijem crkve prepun raznovrsnih anatomskih votiva, alata i dijelova odjeće, prema njemu možemo pretpostaviti da je slično mogla izgledati i unutrašnjost crkve svete Foške kraj Batvača.

Uporaba zavjetnih darova koje resi osobnost molitelja (bilo da ih je molitelj sam izradio ili su bili dijelovi moliteljeve svagdanje uporabe) u naše je vrijeme u Istri potpuno nestala, a prijeti opasnost da se izgubi i spomen na njih. Jednako se tako uporaba anatomskih votiva u Istri u današnje vrijeme potpuno izgubila što je u suprotnosti s ostalim dijelovima Hrvatske i Slovenije gdje se još mogu pronaći svetišta gdje je taj oblik darivanja živ (usp. Dugac, 2000, 95-107).

Do sada provedeno istraživanje na području Istre utvrdilo je da je količina očuvanih votivnih predmeta te pisanih svjedočanstava o njima mala. Podaci iz usmene povijesti, naprotiv, otkrivaju važne podatke o rijetkom tipu votivnog darivanja koji se koristio u crkvi Svete Foške kraj Batvača. On predstavlja vezu s pradavnim oblicima votivnog darivanja kakvi su se susretali u antičko doba, a zatim su u modificiranom obliku bilježeni u srednjovjekovnim svetištima diljem kršćanske Europe. Taj se običaj na području Istre zadržao sve do sredine 20. stoljeća, a zatim je nepovratno izgubljen.

VOTIVE OFFERINGS FOR HEALTH IN ISTRIA

Željko DUGAC

Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute of Historical Research and Philosophy of Science,
Department of History of Medical Sciences, HR-1000 Zagreb, Demetrova 18
e-mail: dugac@hazu.hr

SUMMARY

Votive offerings are objects with which people wish to establish a communication with divinity and to obtain, by prayer, a positive impact on somebody's health. Considering that certain objects kept in the Archaeological Museum in Pula could not be fully confirmed as having been truly associated with the offerings given in connection with health and illness, the research carried out so far has confirmed that the oldest material and archive traces about votive offerings are linked to the 17th century health. The artefacts were found in the Sanctuary of the Mother of Grace in Buje. They were made of silver embossed plates indicating different parts of the human body. The archival records in the sanctuary confirm their presence in 1644 and 1651. This date was also confirmed by the stylistic characteristics of the offerings.

Silver votive reliefs indicating the human body were also found in the Sanctuary of the Mother of Grace at Šijana. According to their stylistic features, they were dated to the 19th century. No archival documentation that would reveal any kind of details as far as these finds are concerned has been found.

On the basis of the oral tradition collected in the area of Vodnjan Deanery,

accounts on votive offerings in the Church of St. Foška near the village of Batvači were recorded. All the offerings from this church were indeed destroyed during World War II as well as after, but the oral tradition in respect of these offerings is still very much alive. They comprised of the sick person's clothing, his everyday tools, orthopaedic implements and jewellery. The clothing, orthopaedic implements and jewellery symbolically delineated various sick part of the human body, while the everyday tools indicated different wounds. Such votive offerings have their roots in the pagan comprehension of objects and their role in the origin of illness and as such bear witness to the old customs in use in the region of Istria until the 20th century.

Key words: votive offerings, ex voto, folk medicine, Istria, 17th century, 20th century

IZVORI I LITERATURA

- Alaupović Gjeldum, D. (1997):** Sveti Klement u pučkoj pobožnosti Poljica. *Ethnologica Dalmatica* 6/97. Split, Etnografski muzej, 147-164.
- Baf, A. (1998):** Alojzije Baf, župnik u Vižinadi. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Badurina, A. (1990):** Četnaest svetih pomoćnika. U: Badurina, A. (ed.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Bartolić, I. (1998b):** Ivan Bartolić, Stari Pazin, svećenik u miru. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Bartolić, M. (1998a):** Marijan Bartolić, generalni vikar Porečko-Pulske biskupije. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Belaj, V. (1995):** Hodočašćenje kao kulturnopovijesna pojava. U: Kovačić, G. (ed.): *Proštenjarske crkve Hrvatskog Zagorja*. Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog Zagorja.
- Biškup, M. (1993):** Teološko razmišljanje o suvremenim marijanskim zahvalnicama i darovima ex-voto. *Bogoslovska smotra*, 1-2/93. Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta, 26-36.
- Cvekan, P. (1985):** Trsatsko svetište Majke Milosti i franjevci njeni čuvari. Trsat, Franjevački samostan na Trsatu.
- Dugac, Ž. (1999):** Votivi kao pokazatelji zdravstvene kulture, Magistarski rad. Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- Dugac, Ž. (2000):** Votivni darovi sv. Roku kot priprošnja za zdravje. *Etnolog*, 10/00. Ljubljana, 95-107.
- Filipović, M. (1933):** Slavonski votivi od voska. *Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu*, 8/33. Beograd, 6-7.

- Frazer, J. (1977):** Zlatna grana. Beograd, Beogradski Izdavačko-Grafički zavod.
- Freedberg, D. (1989):** The Power of Images. Chicago, The University of Chicago Press.
- Georgi Florentini Gregorii Santus (1980):** Opera omnia. U: Patrologiae Latinae, tomus 71. Bruxelles, Turnholt.
- Grmek, M. D. (1963):** Bolnica. U: Šercer, A. (ed.): Medicinska enciklopedija, Vol. II. Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ.
- Grmek, M. D., Gourevitch, D. (1998):** Les maladies dans l'art antique. Paris, Fayard.
- Horvat, R. (1896):** Narodna vjerovanja s bakanjem – Koprivnica u Hrvatsko. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, 1/96. Zagreb, JAZU, 244.
- Jaeger, W. (1988):** Ey votives in Greek antiquity. Documenta Ophthalmologica, 68/88. Dordrecht, Kluwer Academic Publisher, 9-17.
- Jelenić, M. (1997):** Vodnjan i okolica. Vodnjan, Program Mi.
- Jelenić, M. (1998):** Marijan Jelenić, župnik u Vodnjanu. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Jelovac, B. (1998):** Božo Jelovac, župnik u Novigradu. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Kancijanić, I. (1998):** Ivan Kancijanić, r. 1944. – Vodnjan. Kazivač. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Kancijanić, Ž. (1998):** Živka Kancijanić, r. 1945. – Vodnjan. Kazivač. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Kutić, A. (1998):** Ana Kutić, r. 1923. – Vodnjan. Kazivač. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Kašpar, L. (1981):** Najnovija ispitivanja medicarskog i voštarskog obrta u Varaždinskom kraju. Etnološka istraživanja, 1/81. Zagreb, Etnografski muzej, 109-112.
- Kriss Rettenbeck, L. (1971):** Bilder und Zeichen religiöse Volksglaubens. München, Verlag Georg D.W. Callwey.
- Kriss, R. (1930):** Volksreligiöse Opferbräuche in Jugoslawien. Etnolog, 1/30. Ljubljana, 87-112.
- Kus Nikolajev, M. (1928):** Votivi nerotkinja. Etnolog, 2/28. Ljubljana, 37-45.
- Lentić, I. (1981):** Varaždinski zlatari i pojasari. Zagreb, Građe Instituta za Povijest Umjetnosti.
- Lentić, I. (1984):** Dubrovački zlatari. Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatska.
- Makarovič, G. (1991):** Votivi. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej.
- Margotta, R. (1967):** Medicina nei secoli. Milano, Mondadori.
- Masinić, I. (1998):** Ivan Masinić, župnik u Tinjanu. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.

- Milohanić, M. (1997):** Bujska Gospa Crkva Majke Milosrđa kroz povijest. Buje, Župno vijeće Buje.
- Pauzanija (1989):** Vodič kroz Heladu. Split, Laus.
- Princ, I. (1998):** Ivan Princ, župnik u Raklju. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Rupnik, Z. (1997):** Zdravko Rupnik, Lindar, svećenik u miru. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Radauš Ribarić, J. (1993):** Manifestacije marijanske pobožnosti s folklornim obilježjima Hrvata u pokoncilsko doba. Bogoslovska smotra 1-2/93. Zagreb, Kato­lički bogoslovni fakultet Sveučilišta, 115-125.
- Schalke, T. (1995):** Diseases in Wax. Berlin, Toppan Printing.
- Schauerer, H. (1965):** Motiv und Weihgaben. U: Buchberger, M. (ed.): Lexikon für Theologie und Kirche, Vol. X. Freiburg, Verlag Herder.
- Udovičić, R. (1998):** Ratislav Udovičić, Roč, svećenik u miru. Usmeno priopćenje. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Vitasović, J. (1998):** Josip Vitasović, r. 1923. – Batvači. Kazivač. Pismena bilješka u autorovoj arhivi.
- Žitko, D. (1992):** Ex voto: votivne podobe pomorcev (Immagini votive della gente di mare). Koper, Knjižnica Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.